

Uşaqlarınızı tərbiyə etməyin...

...onsuz da sizə oxşayacaqlar

"Uşaqlar bizim gələcəyimizdir"- bu məşhur devizi də tez-tez eşidirik, gələcəyimiz olan uşaqların zorakılığa məruz qalmasını da, əzizlənməsini də. Gələcəyimizin qurucularını hələ bir cür tərbiyə edirik- kimimiz sözlə, kimimiz kötəklə. Bu yazımızın mövzusu uşaqların necə tərbiyə edilməsi barədədir.

Zorakılıq narkotikadır?

Psixoloqlar bildirir ki, zorakılıq bir növ asılılıq kimidir, bir neçə dəfə tətbiq edən sonra bu vəziyyətə alışır, zorakılıq etməyə dura bilmir. Hətta, psixoloqlar zorakılığın heroinə bənzədir, amma zorakılıq tətbiq edən bu həddə qədər keçdiyi yol var. Əvvəlcə, tiryək çəkən bir narkomanın zamanla bununla kifayətlənməyib daha sərt narkotik vasitələrə əl atması eynilə xırda şillələrlə, dümsükləmələr və çimdikləmələrlə uşağın tərbiyə etmək istəyə bənzəyir. Zamanla o şillələr, dümsük və çimdikləmələr böyüyür, daha qəddar vasitələrlə əvəzlənir.

Əgər konkret olaraq ifadə etsək, zorakılığın tiryəklə, nəticəsi olan cəzalandırma sistemini də narkomaniya ilə müqayisə edə bilərik. Valideynlər zorakılığa əvvəllər yavaş-yavaş meyillənir, lap tiryəkə meyil edən yeniyetmə kimi. Valideyn sonralar bununla kifayətlənməyib zorakılığını daha qəddar formada göstərir, uşağa cəzalar tətbiq edir. Lakin bir qədər sonra əməldən pəşman olur, "kaş belə etməyəydim" deyir. Eynilə heroini qəbul edib, onun verdiyi "ləzzət" dadıb, ayıldandan sonra bir narkomanın "kaş ki, bunu etməyəydim" deməsi kimi..

Cəza nədir?

Təəssüfləndirici bir haldır ki, indi uşaq tərbiyəsində ən çox əl atılan üsul "cəza"dır. Psixoloqlar övladına cəza tətbiq edən valideynlərə birinci bu sualı ünvanlayır: "Ətrafınıza baxın, döyməklə, cəza verməklə adam olan bir uşaq gördünüz mü?".

Cavab həmişə "görmədim" olur, çünki döyülərək, söylülərək, zorakılığa məruz qoyaraq uşağı tərbiyə etmək olmaz. Əgər konkret olaraq fikrimizi ifadə etməli olsaq, o zaman cəzanı belə açıqlaya bilərik: "Cəza, düzəlmək üzrə olan bir uşağın yenidən pis davranış göstərməsinə, içindəki "pis uşağın" baş qaldırmasına stimül yaradan səbəbdır".

Valideynlər cəza verməyə adətən uşağı küncə qoymaqla başlayırlar. Əvvəllər üzü divara qarşı qoyulan uşaq buna narazılıq edir, durmaq istəmir, amma zamanla alışır. Bir müddət sonra üzü divara durarkən əllərini də yuxarı qaldırmağa başlayır, çünki valideyn bu dəfə bir qədər çox qəzəblənib- 2-ci mərhələyə keçilib. Sonrakı etapda üzü divara, əllər yuxarıda və tək ayaq

üzərində durmalı olur- bu, 3-cü mərhələdir.

Sonrakı mərhələləri zənnimcə deməyə ehtiyac yoxdur. Əvvəlcə bir şillədən başlayır, sonra 2, 3 və daha çox şillə, qulaq dartma, saçlarını çəkmə, əllərinə vurma. Vəziyyət getdikcə pisləşir, valideyn daha əllərinə güvənir, uşağa cəza verəndə başqa cisimlərdən istifadə edir. İlkin vaxtlarda uşağın arxasınca atılan bir ayaqqabı, hansısa bir oyuncağı, televizorun pultu, stol üstündəki qəndqabı, stəkan olur. Amma vaxt keçdikcə valideyn bununla da kifayətlənir, indi mət-

belə etdiyinizə təəccüb edir. Belə uşaqlar isə gələcəkdə hər şeyin yalnız zorakılıq sayəsində mümkün olduğuna inanırlar. Bunun nəticəsidir ki, həmin uşaqlar böyüyüb valideyn olduqları zaman onlara göstərilən zorakılığın öz uşaqlarına tətbiq edirlər.

Psixoloq deyir ki, valideynlər çalışmalıdırlar ki, uşağın həm atası, həm də ailənin başqa üzvləri ilə münasibəti sağlam olsun: "Uşağa özündən böyüklərlə istədiyi kimi rəftar etməyə icazə verdiklərindən onlar böyüklərin saçını dartır, əllərindəkini istəyirlər. Ana

bəxdəki "köməkçilər" işə düşür, böyük taxta qaşığı, oxlov... və bu cür valideynlər bütün bu üsulları "cəza" adlandırmaqla övladlarına "tərbiyə" verməyə çalışırlar.

Zorakılıq uşağı zorla yedirməkdən başlayır

Psixoloq Zamin Ramilovun fikrincə, zorakılıqla nəyəsə nail olmaq mümkün deyil, üstəlik, söhbət uşaq psixologiyasından, uşaq tərbiyəsindən gedirsə: "Uşaqları tərbiyə etməyin əsas şərti budur ki, uşağa yalan danışmayasan. Uşağın hər zaman doğru danışmasını istəyən ana özü yalandan uzaq olmalıdır. Körpəyə ilk baxışdan sizə xırda görünən yalanlar deməklə özünü də bilmədən onu yalana öyrədirsiniz. Bir çox valideyn var ki, uşağı zorla yedirir, zorla yatırır. Uşağı heç vaxt məcburən yedirməyin.

Əksər analar körpələrinin az yeməyindən narahat olur və onu çox yeməyə məcbur edir. Bu zaman uşaq anadan sevgi yox, zorakılıq görür. Çünki o, anlamır ki, siz onu yedirməklə onu sağlam böyütmək niyyətindəsiniz, o, sizin niyə

isə bunlara şıltaqlıq kimi baxır. Lakin uşaq böyüyən kimi bu xasiyyəti birdən-birə qadağan edirlər. Uşağa elə gəlir ki, onunla ədalətsiz rəftar edirlər. Buna görə o təslimlik edir və sözə qulaq asır. Əvəzində valideyn uşağı cəzalandırır".

Dəcəllərlə necə rəftar edək?

Düzdür, bir çoxumuzun övladı həddindən artıq dəcəldir, hiperaktiv adlandırılan, çətin tərbiyə olunan tiptəndir. Zorakılığa əl atmağımızı, cəza verməyimizi də çox vaxt bununla əlaqələndiririk. Tərbiyə vermək deyəndə bir çoxunun ağlına ilk olaraq cəzalandırma gəlir. Hələ el arasında belə bir məsələ var, "qızını döyməyən, dizini döyər". Burda "döyməyən" sözünü dirnaqda qəbul edib, tərbiyə verməyən kimi anlamaq lazımdır, çünki elə bu mənada da deyilib.

Əslində, tərbiyə etmək və cəzalandırmaq bir-birindən çox fərqli anlayışa malikdir. Tərbiyə, uşağa müsbət davranışların aşılması, özünü aparma qaydaları, başqalarına münasibət, ətraf aləmə sevgi kimi dəyərləri özündə birləşdirir. Cəzalandırma isə mənfi mənə ve-

ri, uşağın bilərəkdən və ya bilməyərəkdən etdiyi bir hərəkətə görə çıxarılan "hökm"dür.

Uşaqlar zamanla verilən cəzaya bir növ adaptasiya olurlar, onlar artıq növbəti cəzanın necə olacağını düşünmürlər. Düşüdükləri bir şey var: "keçən dəfə də pis hərəkət etmişdim, bir şillə ilə cəzalandırıldım, qoy bu dəfə lap iki şillə olsun, heç nə olmaz?".

Bu hallarda onları tərbiyə etməyin ən yaxşı yolu iki şillə yerinə tənəli bir baxış, danlamaq və yaxud da ondan küsməkdir. Uşaqlar valideynin ondan küsməsinə daha çox reaksiya verirlər. Onlar atası-anasını çox sevdiklərindən onları bir də məyus etməmək haqda düşünürlər.

Uşağı rüsvətə tərbiyə etməyin

Uşaq psixoloqu Ülker Nadirovanın fikrincə, uşağın tərbiyəsi zamanı psixologiyada "mükafatlandırma və cəza" adlı tərbiyə metodu var: "Burada mükafatlandırma dedikdə birinci növbədə uşağın bacarıqlarını və gözəl əməllərini qabardıb onlara görə onu tərifləmək və ya xoşladığı sevinəcəyi kicik bir hədiyyə etməkdir.

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi

Yazı Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə "Gender, ailə və demografiya məsələlərinin işıqlandırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Bu, uşağın xoşladığı şirniyyat və ya kicik bir gəzinti ola bilər. Uşağı pul və başqa qiymətli şeylərlə mükafatlandırmaq qəti olmaz. Bu, uşağın rüsvətçiliyinin formalaşmasına gətirib çıxarır. Zaman keçdikcə, artıq uşaq rüsvət verilməyə hansısa bir işi etməyəcək".

Cəzalanmaya gəldikdə isə psixoloq deyir ki, fiziki cəzadan söz gedə bilməz: "Uşaq nə qədər fiziki təzyiqlə görsə, o qədər təslimləşir və deyilən sözün əksini edir. El arasında deyilən kimi, "döyülən uşaq sırtıq olur". Cəzalandırma yalnız bu cür mümkündür - uşağın öyrəşdiklərinə, xoşladığına qısa müddətli qadağa qoymaq.

Valideyn əvvəlcədən xəbərdarlıq etməlidir, məsələn, bunu etsən səni bir günlük cizgi filminə baxmaqdan məhrum edəcəyəm və yaxud, bazar günü gəzintisinə getməyəcəksən. Ən vacibi odur ki, valideyn sözünə əməl etsin. İstər bu, mükafatlandırma olsun, istər də bəhs etdiyimiz cəzalandırma. Əks halda, uşağın inam itir və gələcəkdə valideynin heç bir sözünə əməl etmir".

Düzgün tərbiyə üçün əsas şərtlər hansılardır?

Mövzumuza yekun olaraq əksər psixoloqların məsləhət gördüyü ən əsas məqama toxunmaq istəyirik. Uşağın düzgün tərbiyəsində 3 vacib şərt var:

Uşağa lazımı qədər vaxt ayrılmalıdır. Valideyn savadlı və diqqətli olmalıdır. Ən vacibi, özün nümunə olmalıdır.

Yalnız bu şərtlər olduğu təqdirdə yuxarıda qeyd etdiyimiz tərbiyə metodları müsbət nəticə verə bilər. Əks halda, düzgün tərbiyə edilməyən uşaq həm öz ailəsi, həm də cəmiyyət üçün problemə çevriləcək. Buna heç cür yol verməməliyik.

Uşaq tərbiyəsi çox çətindir, xüsusən də indiki dövrdə. Uşaq tərbiyəsində 3 faktorun rolu var - ailə, ətraf mühit və genlərlə ötürülmüş fərdi xarakterlər. Bu 3 faktor arasında hansı güclü olsa, o tərəf qalib gələcək. Valideyn çalışmalıdır ki, digər ikisini üstələsin. Bunun üçün də, ilk növbədə, özümüz uşağa nümunə olmalıyıq. Bu, o deməkdir ki, əvvəlcə özümüzü tərbiyə edib, sonra uşağa tərbiyə verməliyik. Məşhur bir ifadə ilə desək, "uşağın tərbiyə verməyə çalışmayın, onsuz da sizə oxşayacaqlar".